

přetrvává dodnes, a každým rokem bývá v Kateřinské jeskyni koncert v rámci festivalu „Čarovné tóny Macochy“. Zároveň se během posledních let podařilo realizovat komplexní prezentaci jeskyní Moravského krasu, která podrobně přibližuje návštěvníkům život lidí a zvířat v pravěku. V letech 2012–2015 byla v několika lokalitách včetně Kateřinské jeskyně vytvořena Integrovaná expozice „Jeskyně a lidé“, která byla zaměřena právě na tuto problematiku. V Kateřinské jeskyni tak mohou návštěvníci spatřit model medvědice s medvíděty, kostru jeskynního medvěda či model příslušníků moderních lidí, kteří na území Moravského krasu působili v mladší době kamenné. Kromě Kateřinské jeskyně jsou v expozici zahrnuty i jeskyně Balcarka, Výpustek a Sloupsko-šošůvské jeskyně s jeskyní Kůlnou.

Návštěvní trasa Kateřinskou jeskyní

Prohlídka jeskyně začíná v mohutném vstupním portálu. Návštěvníci si zde vyslechnou poutavou pověst o pasačce Kateřince a prohlédnou si výjev připomínající obřad v neolitu. Šedesát metrů dlouhou nízkou chodbou pak vede návštěvní trasa do největší veřejnosti zpřístupněné jeskynní prostory v České republice – Hlavního dómu s rozměry 97 x 44 x 20 metrů. Vynikající akustika dómu je návštěvníkům demonstrována ukázkou reprodukováné hudby. Z Hlavního dómu vede několik chodeb a komínů. Jedním z nich je Ledová chodba s modelem medvědice s medvíděty, v jejíž veřejnosti nepřístupné části je mnoho historických nápisů a podpisů dřívějších návštěvníků. A dále pak Medvědí komín významný

Hlavní dóm v Kateřinské jeskyni na počátku 19. století. Foto Archiv SJČR

nálezem koster pravěkých medvědů. Pod ním je instalována kostra jeskynního medvěda. Prohlídka po té pokračuje do částí nové Kateřinské jeskyně. Již na začátku jsou návštěvníci ohromeni jednou z nejkrásnějších scénérií v Moravském krasu. Desítky dlouhých tenkých stalagmitů a stalagnátů jsou seskupeny v tzv. „Bambusový lesík“. Unikátní přírodní výtvor doplňují útvary nazvané „Bažant“ „Dvě sovy“ a „Ovečky pasačky Kateřinky“. Na pravé straně od prohlídkové trasy upoutá mohutný suťový svah nazývaný „Kalvárie“ s několika solitérními stalagmity. Nejvyšší části Kalvárie komunikují neznámými cestami s povrchem. Kolem stalagmitu „Minaret“ a „Malého bambusového lesíku“ pokračuje podzemní pout' do další mohutné prostory nazývané „Dóm zkázy“. Množství balvanů na dně svědčí o řícení stropu v dávných dobách v důsledku zemětřesení. Krápníková výzdoba je tu z velké části pohřbena pod sutí, jen podél stěn se zachovala. Na zřícených balvanech lze spatřit ojedinělé mladší stalagmity. Nejkrásnější z nich připomíná benátský svícen. Z dómu Zkázy pokračuje veřejnosti nepřístupná Kalcitová chodba a také Strojová chodba, kudy Absolon i za pomoci odstřelů pronikl do Dantova pekla. Při zpáteční cestě mohou turisté obdivovat barevně nasvícený pozoruhodný útvar „Čarodějnice“ a Bambusový lesík z opačné strany. V závěru prohlídky procházejí opačnou stranou Hlavního dómu.

Vědecké výzkumy

Citlivé jeskynní prostředí se stálým mikroklimatem nebo sedimentární výplně s pozůstatky života

v pravěku, to vše činí z Kateřinské jeskyně významnou lokalitu. Mnoho let bylo diskutováno, zda stálá početná návštěvnost ovlivňuje jeskynní ovzduší a to nejen v Kateřinské jeskyni, ale v dalších veřejnosti zpřístupněných jeskyních. Výsledky přinesl rozsáhlý systematický výzkum, zahrnutý v grantovém projektu Ministerstva životního prostředí: „Stanovení závislosti jeskynního mikroklimatu na vnějších klimatických podmínkách ve zpřístupněných jeskyních České republiky.“ Do výzkumu byla zahrnuta i Kateřinská jeskyně, kde byly sledovány výkyvy teploty a relativní vlhkosti v závislosti na venkovním prostředí také na vlivu návštěvního provozu. Výsledky ukázaly, že jeskynní mikroklima je významně ovlivňováno klimatickou situací na povrchu, zatímco vliv návštěvního provozu je minimální. Sice dochází během dnů v hlavní turistické sezóně v blízkosti trasy v jeskyni k nepatrným změnám (zvýšení teploty v řádu desetin stupně), avšak během noci se hodnoty vracejí na původní stav. V posledních desetiletích probíhaly také archeologicko-paleontologické výzkumy nevelkého rozsahu.

Záhadné nápisy

Jak již bylo zmíněno, ve staré Kateřinské jeskyni, zvláště v části Ledové chodby, je na stěnách řada nápisů, podpisů či letopočtů. Jsou zde podepsáni např. i krasoví badatelé jako Josef Broušek sen. či Jan Knies. Na stěnách se však místy vyskytují neurčité obrazce složené z nepravidelných čar kreslené uhlím. Během revize, která proběhla v roce 2016 spolu s archeologem Martinem Golcem z Palackého univerzity v Olomouci se ukázalo, že obrazce jsou podobné některým dalším z jiných jeskyní, které byly stejně jako stará část Kateřinské jeskyně přístupné od pravěku (Byčí skála, Domica, Ardovská jeskyně ad.). Byla tak diskutována myšlenka, že tyto kresby na stěnách by mohly být pravěké. Ve spolupráci s Ústavem jaderné fyziky v Praze se podařilo odebrat vzorky uhlíku ze dvou míst k analýze radiokarbonovou metodou. Výsledky však ukázaly, že uhlík z vybraných kreseb je mnohem mladší. Výzkum však není ukončen a pravděpodobně budou analyzovány další kresby nejen v Kateřinské jeskyni.

Kateřinská jeskyně je spolu s dalšími 13 veřejnosti zpřístupněnými jeskyněmi v péči a provozu Správy jeskyní České republiky. Celková délka všech známých prostor činí 950 metrů s výškovým rozpětím 60 metrů. Zpřístupněná trasa je dlouhá 430 metrů. Prohlídka trvá 30 minut. Teplota ovzduší kolísá mezi 6–10 stupni Celsia, průměrné hodnoty se pohybují mezi 7–8 °C.

Datel černý – Pták roku 2017

Alena Klvaňová

Letošní kampaní Pták roku chceme poukázat na důležitost různověkových druhově bohatých porostů, kde se hospodaří přírodě blízkými postupy. Za nositele tohoto poselství jsme zvolili známého „lékaře lesa“ datla černého. Kromě toho, že

pomáhá kontrolovat stavy dřevokazného hmyzu, se významně podílí na zvýšení biodiverzity vytvářením hnízdních příležitostí pro mnoho dalších ptačích druhů a v neposlední řadě svým jedinečným zjevem nenapodobitelně oživuje naši přírodu.

Datel černý – samec. Foto Martin Mecnarowski

Ptáka roku vyhlašuje u nás od roku 1992 Česká společnost ornitologická, partnerská organizace celosvětového sdružení na ochranu ptáků a přírody BirdLife International. Vybírá se pták všeobecně známý a oblíbený, se kterým se lze setkat v přírodě. Často se jedná o druh ohrožený, na jehož situaci chceme upozornit a vyzvat veřejnost k jeho ochraně. Jindy představuje širší problematiku, jako tomu bylo loni v případě červenky obecné, která se stává častou obětí nárazů do skleněných ploch. V rámci kampaně pro veřejnost nazvané *Bezpečné zastávky* lidé v průběhu roku 2016 ohodnotili bezpečnost více než pěti tisíc zastávek hromadné dopravy na webu *zastavky.birdlife.cz* a mnohé z nich zabezpečili pomocí samolepek. Spolupracujeme také s Institutem plánování a rozvoje hlavního města Prahy na zadání pro výběrové řízení na nové zastávky MHD, kde chceme prosadit jako jednu z podmínek soutěže i bezpečnost pro ptáky.

Kampaň pro veřejnost

Myšlenkou kampaně je skrze osobní zkušenost probudit vztah lidí k přírodě a vyvolat zájem o její ochranu, který přirozeně vzniká, máme-li něco rádi. A právě datel černý je dobrým zprostředkovatelem významu přírodních hodnot. Pro své nevšední vzezření, výrazné hlasové projevy a lidským očím často skrytý způsob života je náš největší šplhavec stále spíše tajemným ptákem, který budí pozornost. V letošní doprovodné kampani pro veřejnost tedy zveme k vycházkám do lesa, ale i větších městských parků, s výzvou: Pátrejme po datlovi!

Týden stará datlí mláďata jsou slepá a neopeřená a leží pouze na vrstvičce třísek na dně až 60 cm hluboké dutiny. Foto Zdeněk Tyllér

Datel po sobě zanechává pobytové stopy, podle kterých jeho přítomnost neomylně poznáme. Jde hlavně o velké potravní otvory, které tesá nízko u paty stromů, do pařezů či mrtvého ležícího dřeva. Na rozdíl od vletového otvoru do hnízdní dutiny mají roztržené okraje, nevedou do komůrky a mohou měřit až 50 cm na výšku. V souvislosti s šířením datla v posledních letech a mírně stoupajícím trendem jeho početnosti jsou tyto stopy datlí činnosti již poměrně běžné a najdeme je téměř v každém vhodném lesním porostu, nebo i v remízku, který s lesy sousedí.

Zavítáme-li do datlího teritoria, zpravidla jeho majitele nejprve uslyšíme. Ozývá se za letu hlasitým „krri-krri-krri“ či táhlým tklivým „kliééé“ při dosedu. To je však jen část jeho poměrně bohatého zvukového repertoáru. Chceme-li se s datlem setkat, je nejlepší volbou navštívit les v předjaří nebo v hnízdní době, kdy ho nejspíše zaslechneme. V březnu a dubnu vrcholí námluvy a rivalové měří síly. To jsou chvíle, kdy se, zejména po ránu, také nejčastěji ozývá datlí bubnování, tedy série hlasitých úderů do rezonujícího dřeva, které slouží k označení teritoria a k dorozumívání v páru. Jde vlastně o obdobu ptačího zpěvu. Podruhé v roce pak můžeme slabší bubnování slyšet na podzim a v zimě, kdy si jím samci i samice obhajují svá potravní teritoria. V květnu a červnu už datlům nastávají rodičovské povinnosti a máme příležitost zahlédnout datlí pár střídající se v donášce potravy, nebo zaslechnout žadonící mláďata.

Potkáme-li na svých toulkách datla, zdejme svá pozorování do ornitologické databáze *avif.birds.cz*. Na začátku května již obsahovala kolem 1200 letošních

Vletový otvor do datlí dutiny má oválný až kapkovitý tvar a rozměry kolem 10 x 12 cm. Foto Martin Mecnarowski

pozorování datlů. Společnými silami tak zpřesníme údaje o rozšíření druhu u nás, zjistíme, zda se skutečně blíží k lidským sídlům nebo jaké porosty vlastně dnes obývá.

Datel a jeho význam pro les

Datel černý vyhledává rozlehlejší listnaté, jehličnaté i smíšené lesy. Spíše než na rozloze lesa ale

Datel černý vyhledává lesy se starými stromy a mrtvým dřevem. Foto Zdeněk Tyllér

Datel černý tesá při hledání dřevokazných mravenců velké potravní otvory u paty kmenů. Poznáme je podle toho, že měří až 50 cm a nacházíme pod nimi dlouhé třísky. Foto Dušan Vainer

V takových stromech, které již nemají hospodářské využití, ale ještě nejsou hnilobou úplně oslabeny, si také budují dutiny. Za potravou tesají série malých kónických otvůrků, jimiž vytahují larvy brouků, zejména tesaříků a kůrovců, nebo velké otvory nízko u paty kmene nebo v mrtvém dřevě, kde mívají kolonie dřevokazní mravenci. Datli se živí všemi stádii hmyzu, kromě mravenců a brouků i vosami, včelami, mouchami či pavouky nebo larvami a kuklami motýlů a můr. Sezónně přijímají i různé plody a semena.

Jak pomoci datlovi

Dnes považujeme za nejhodnotnější a trvale udržitelně obhospodařovatelný les, který je druhově pestrý a věkově rozrůzněný, v němž se plně využívá přírodních procesů, a blíží se tak přirozeným porostům. Význam zdravých lesů se odráží i v politických cílech, jako je zastavení poklesu biodiverzity do roku 2020. Evropská strategie ochrany biodiverzity, vyvinutá k dosažení tohoto cíle, obsahuje také požadavek ponechání optimálního množství mrtvého dřeva v hospodářských lesích.

K tomu, aby datel a další šplhavci z našich lesů nezmizeli, může přispět každý z nás. Jako spotřebitelé požadujeme dřevo a dřevěné výrobky výhradně s certifikátem FSC (Forest Stewardship Council). U nich totiž máme jistotu, že pocházejí z šetrně obhospodařovaných lesů. Staré stromy nechávejme dožít i na vlastních pozemcích, udržujme tradiční sady a aleje. A konečně – zapojme se do letošního mapování výskytu datla u nás! Odměnou nám budou nevšední zážitky ze setkání s tímto elegantním samotářem, bez něhož by naše lesy byly o hodně chudší.

záleží na věkovém a druhovém složení. Rozhodujícím faktorem pak je potravní nabídka, kterou představuje hmyz, žijící hlavně ve stromech a mrtvém dřevě. Vždyť právě nedostatek vhodné potravy je zřejmě důvodem, proč datel dosud neosídlil Velkou Británii, přestože jiné ostrovy obývá a překonání velké vodní plochy tak pro něj nepředstavuje překážku.

Datla můžeme považovat za dobrý **indikátor lesní biodiverzity a kondice lesa**. Jeho výskyt a početnost odráží kvalitu lesního porostu měřenou přítomností mrtvého dřeva, starých stromů a druhovou pestrostí. Protože hraje významnou úlohu v životě mnoha dalších živočichů, je datel zároveň i **klíčovým druhem lesního ekosystému**. Stejně jako ostatní šplhavci vytváří dutiny, které významně zvyšují nabídku hnízdních možností ptáků druhotně hnízdících v dutinách, jako jsou sýci rousní, kavky obecné, špačci obecní nebo puštíci obecní, ve venkovských oblastech i rorýsi obecní. Holubi doupnáci nebo hoholi severní jsou dostupností datlích dutin často limitováni. K tomu dochází zejména v oblastech, kde převažují stejnověkové hospodářské porosty, v nichž scházejí přirozené dutiny. Dutiny šplhavců ale využívají i další živočichové. Stávají se nocovištěm netopýrů, svá doupata v nich mají kuny lesní, zásobárny si tu vytvářejí veverky obecné nebo plši velcí. Častými nájemníky jsou pak i zástupci bezobratlých – včely, sršně, čmeláci nebo některé druhy brouků jako ohrožený zlatohlávek skvostný. Do třetice lze datla černého označit také za **deštníkový druh**. Šírokou škálu svých ekologických požadavků sdílí s dalšími organismy, které obývají stejný habitat. Proto chráníme-li datla, chráníme současně celé společenstvo lesních druhů.

Zhruba měsíc stará mláďata připravená k opuštění dutiny. Pohlaví poznáme podle rozsahu červené čepičky – vpravo samec, vlevo samice. Foto Archiv DES OP Plzeň

A jak je to s označením „lékař lesa“? Není daleko od pravdy. Datli poznají houbami napadený strom mnohem dříve, než jsou příznaky patrné navenek.